

Definitie van onderzoeksjournalistiek voor de subsidieregeling

Nel Ruigrok

„Definitions, although accurate, fail to capture the full flavor of investigative reporting“
(Protest et al., 1991, p.5).

Tijdens de bijeenkomst van 10 juli jl. georganiseerd door het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek (SvdJ) en het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (Fonds BJP) was een van de discussiepunten de definitie van onderzoeksjournalistiek. Een voorlopige inventarisatie van de definitie leert dat de punten van kritiek terug te voeren zijn op een aantal discussies die ook leven binnen de wetenschap. Het doel van de discussiemiddag was echter te komen tot een definitie van onderzoeksjournalistiek in het kader van de subsidieregeling. Dit is een veel praktischer invulling van het begrip onderzoeksjournalistiek, dan vanuit de wetenschap gebruikelijk is. Desalniettemin is het nuttig om juist vanuit zowel de wetenschappelijke discussie de kritiekpunten van de discussiemiddag te bespreken om zo te komen tot een brede, praktische definitie voor de journalistieke praktijk, met daarbij behorende kenmerken van onderzoeksjournalistiek waaraan een project in meer of mindere mate moet voldoen wil het in aanmerking komen voor een subsidie. Het is vervolgens aan de aanvrager(s) van de subsidie om te betogen waarom het project aan een aantal van de kenmerken voldoet en daarom subsidie verdient.

Uitgaande van de definitie die centraal stond tijdens de discussiemiddag en een overzicht van definities vanuit de wetenschap, wordt een aantal kritiekpunten besproken die ook in de literatuur aan de orde komen. Vervolgens wordt getracht tot een definitie te komen die hanteerbaar is voor de subsidieregeling.

Gehanteerde definitie

Tijdens de bijeenkomst werd gebruikt gemaakt van de definitie zoals geformuleerd door de DSP-groep & Beunders (2018). Zij gaan uit van de definitie van de Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ): *Onderzoeksjournalistiek is kritische en diepgravende journalistiek*. De auteurs voegen daar een aantal kenmerken aan toe:

- Onderzoeksjournalistiek start met een eigen – in onafhankelijkheid geformuleerde – onderzoeksvraag.
- Onderzoeksjournalistiek beoogt feiten en verbanden bloot te leggen die apart of in hun samenhang nog niet zichtbaar waren. Deze kunnen voor het oog verborgen zijn doordat doorsnee burgers het geheel der feiten en ontwikkelingen niet konden overzien, of kunnen door betrokken personen of instanties doelbewust aan het zicht worden onttrokken. In het bijzonder overtredingen van regels, misstanden en onwenselijke maatschappelijke ontwikkelingen hebben de aandacht en/of de controle van de macht.
- Er moet een zeker ‘algemeen belang’ in het geding zijn, en dus voor meer burgers relevant zijn dan de ‘eigen parochie’ van mediaconsumenten. Het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (FBPJ) hanteert bijvoorbeeld voor het toenemende aantal subsidieaanvragen voor onderzoeksjournalistieke projecten het argument van ‘het fundamentele belang daarvan voor het functioneren van democratie en rechtspraak’.
- Er worden specifiek onderzoeksjournalistieke methoden ingezet die soms meer lijken op wetenschappelijke methoden en rechermethoden dan op het dagelijkse journalistieke werk (bijvoorbeeld Wob-verzoeken, uitgebreide dataresearch en netwerkanalyse, enquêtes, en off-therecord-gesprekken met bronnen c.q. klokkenluiders).
- Onderzoeksjournalistiek kost over het algemeen meer tijd dan reguliere journalistiek. Dit is inherent aan de eigen onderzoeksvraag: het is bij het begin van het traject op weg naar het antwoord niet duidelijk hoe het traject er uit zal zien, en evenmin hoe lang het traject zal duren. De onderzoeksjournalistiek kent dan ook geen harde deadline. Het verhaal moet eerst ‘rond’ zijn alvorens publicatie gerechtvaardigd is.

Definitie van onderzoeksjournalistiek in de wetenschap

Onderzoeksjournalistiek is in de wetenschap op een groot aantal manieren gedefinieerd, zonder dat er overeenstemming is bereikt. In de Amerikaanse geschiedenis over onderzoeksjournalistiek is de meest geciteerde definitie:

“The reporting, through one’s own work product and initiative, of matters of importance which some persons or organizations wish to keep secret. The three basic elements are that the investigation be the work of the reporter, not a report of an investigation made by someone else; that the subject of the story involves something of reasonable importance to the reader or viewer; and that others are attempting to hide these matters from the public” (Ullmann & Honeyman, 1983, pp. vii-viii).

Deze definitie wordt ook gebruikt door Investigative Reporters and Editors (opgericht in 1975), een van de oudste Amerikaanse non-profitorganisaties die onderzoeksjournalistiek in de VS promoot.

In de literatuur is op een aantal vlakken kritiek op deze definitie; punten die ook tijdens de discussiemiddag naar voren kwamen. Het gaat om 1) de vraag of alle journalistiek niet al onderzoeksjournalistiek is; 2) het (ontbreken van het) morele aspect en 3) de voorwaarde dat iemand de informatie die wordt onthuld verborgen wil houden. Hieronder worden deze punten kort vanuit de wetenschap besproken.

Journalistiek versus onderzoeksjournalistiek

Rusbridger (Geciteerd in: de Burgh, 2008, p.17) schrijft over het verschil tussen journalistiek en onderzoeksjournalistiek: “terwijl journalistiek altijd onderzoekend is, zal in de onderzoeksjournalistiek het onderzoekselement uitgesprokener zijn. De grens tussen een „gewone journalist“ en een „onderzoeksjournalist“ is dus tot op zekere hoogte arbitrair.” Beide vormen van journalistiek vormen eerder uitersten van een continuüm dan dat zij volledig gescheiden vormen van journalistiek zijn. Zoals Protess et al. (1991, p. 4) stellen „From the search for stories to the selection of sources to the format of interviews, reporters and editors ideally probe events to find the best available version of the truth.“ Een belangrijk aspect dat het verschil maakt, is beschikbare tijd, zoals ook gesteld in de lijst met kenmerken door DSP-groep & Beunders (2018). Hoewel er vormen van onderzoeksjournalistiek denkbaar zijn waarbij dit niet zou gelden is dit wel een belangrijk kenmerk om mee te nemen wanneer het gaat om onderzoeksjournalistiek dat in aanmerking wil komen voor een subsidie.

Het morele aspect en de afbakening van onderzoeksjournalistiek

Vanuit de Amerikaanse geschiedenis van onderzoeksjournalistiek is het morele aspect van onderzoeksjournalistiek belangrijk. Begin van de twintigste eeuw was het *de* drijfveer van de ‘muckrakers’ die zich vooral richtten op het blootleggen van corruptie en schandalen. Vanuit die traditie wordt gesteld dat goede onderzoeksjournalistiek “afflicts the comfortable and comforts the afflicted” (Houston, 2009; Kovach, Rosenstiel, & Kohut, 2001) waarbij journalisten worden gedreven door “moral outrage” (Ettema & Glasser, 1998; Protess et al., 1991). Ook binnen de Nederlandse en Vlaamse onderzoeksjournalistiek geldt deze morele functie. Onderzoeksjournalisten worden ook in ons land gezien als hoeders van het geweten. Zij „bewaken (...) de grenzen tussen orde en afwijking. Door specifiek te appelleren aan die morele standaarden zal het publiek meer geschokt zijn door de schendingen ervan” (de Burgh, 2008, p.16).

Deze morele dimensie is veelal gerelateerd aan het functioneren van de democratie en de rechtsstaat, een van de kenmerken die ook genoemd wordt in de huidige definitie van onderzoeksjournalistiek zoals geformuleerd door DSP-groep & Beunders (2018). Onderzoeksjournalistiek hoeft zich niet te beperken tot die gebieden, zo bleek ook tijdens de discussiemiddag en kan derhalve ook gedreven zijn door andere motieven dan ‘moral outrage’. Bovendien zo stellen Ettema en Glasser (1998) is het niet aan de journalist om te oordelen over wat moreel verkeerd of juist is, maar aan de lezer. Daarmee lijkt het dan ook zinvol om te stellen dat onderzoeksjournalistiek zich vooral moet richten op een bijdrage aan het

publieke debat in de samenleving in de breedste zin van het woord en niet alleen op het gebied van het functioneren van de democratie en de rechtsstaat. Een belangrijk voorbeeld in dit verband is het onderzoek naar de Panama Papers.

Verborgen informatie

Het derde aspect van discussie is gericht op het openbaar maken van verborgen informatie door onderzoeksjournalisten. In veel definities gaat het erom dat informatie met opzet door anderen niet openbaar wordt gemaakt. Meer recentere literatuur ziet “concealed information” als informatie dat niet zichtbaar was voor het publiek, maar niet per definitie verborgen gehouden. Het kan namelijk ook om informatie gaan van patronen in complexe, openbare data die eerder niet zichtbaar waren (Bernt & Greenwald, 2000). Een voorbeeld hiervan is de ontdekking van een patroon van ‘etnisch profileren’ door de politie op basis van een analyse van alle camerabeelden gemaakt vanuit de politieauto’s (Berry, 2009).

Onderzoeksjournalistiek & subsidieregeling

Uit het voorgaande overzicht blijkt er geen heldere wetenschappelijke definitie voorhanden is. Om toch tot een werkbare definitie te komen in het kader van de subsidieregeling is het daarom van belang te komen tot een definitie die breed gedragen wordt in de journalistiek en die daarnaast voldoende houvast biedt om een breed scala aan projecten te kans te bieden een subsidie aan te vragen. Om die reden gaan we uit van de eerder geformuleerde definitie van de VVOJ en voegen daar een aantal kenmerken aan toe. Deze komen in grote lijnen ook overeen met de eerder geformuleerde kenmerken van DSP-groep & Beunders (2018) maar zijn iets anders geformuleerd, omdat tijdens de discussiemiddag de formulering van sommige punten tot discussie leidde. De kenmerken worden ter verduidelijking geschaard onder de twee elementen uit de definitie.

Kritisch houdt in dat:

- 1) de journalistiek nieuws maakt dat er anders niet zou zijn geweest. Hierbij kunnen nieuwe feiten, worden onthuld, maar nieuws kan ook gemaakt worden door een herinterpretatie van bestaande feiten of het in verband brengen van diverse feiten.
- 2) Het onderzoek start vanuit een specifieke onderzoeksvraag, eventueel vanuit morele gronden, en draagt bij aan de publieke discussie binnen de samenleving of verschaft inzichten over veranderingen binnen de samenleving.

Diepgravend wil zeggen dat:

- 1) de journalist een substantiële hoeveelheid tijd en energie zal steken in het onderzoek, zonder dat de uitkomst ervan vast staat.
- 2) er tijdrovende technieken worden gebruikt die voortkomen uit de traditionele manier van journalistiek bedrijven zoals het raadplegen van (veel) bronnen, het afnemen van een (groot) aantal interviews, het analyseren van eerder onderzoek etc, of die voortkomen uit andere onderzoeksvelden, zoals het ‘scrapen’ van informatiebronnen op het internet of het gebruik van geavanceerde analysetechnieken zoals netwerkanalyses, etc.

Rol van de aanvrager

Uitgaande van deze omschrijving van onderzoeksjournalistiek, die veel ruimte laat voor interpretatie, is het met name aan de aanvrager(s) om te betogen waarom het project subsidie verdient.

Literatuur

Aucoin, J. (2006). *The evolution of American investigative journalism*. Columbia, MO: University of Missouri Press.

- Bernt, J., & Greenwald, M. S. (2000). Enterprise and investigative reporting in metro newspapers: 1980 & 1995 compared. In M. Greenwald & J. Bernt (eds.), *The big chill: Investigative reporting in the current media environment* (pp. 51-80). Ames: Iowa State University Press.
- Berry, S. (2009). *Watchdog journalism: The art of investigative reporting*. New York: Oxford University Press.
- Blevens, F. R. (1997). Introduction: Shifting paradigms of investigative journalism. *American Journalism*, 14(3-4), 257–261.
- Burgh, H. de (Ed.) (2008). *Investigative journalism* (2 nd ed.). New York: Routledge.
- DSP & Beunders, H. (2018). *Onderzoeksjournalistiek in Nederland Verkenning en analyse*. Onderzoeksrapport,
- Eijk, D. van (2005). *Investigative journalism in Europe*. Amsterdam: VVOJ.
- Ettema, J. & Glasser, T. (1998). *Custodians of conscience*. New York: Columbia University Press.
- Houston, B. (2009). *The investigative reporter's handbook: A guide to documents, databases and techniques*. (5th ed.). Boston: Bedford/St. Martin's.
- Kovach, B., Rosenstiel, T., & Kohut, A. (2001). Are watchdogs an endangered species? *Columbia Journalism Review*, 40(1), 50.
- Protest, D.L., Cook ,F.L., Jack, C., Doppelt, J.C., & Ettema, J.S., Leff, D.R., Miller, P. (1991). *The journalism of outrage: investigative reporting and agenda building in America*. New York: Guilford.
- Ullmann, J., & Honeyman, S. (1983). *The reporter's handbook: An investigator's guide to documents and techniques*. New York: St. Martin's Press.